

Agnieszka ROGOZIŃSKA

Uniwersytet Jana Kochanowskiego, Kielce

ROLA NATO W KSZTAŁTOWANIU SYSTEMU BEZPIECZEŃSTWA EUROPY WSCHODNIEJ

Abstrakt:

Celem artykułu jest ocena bezpieczeństwa państw Europy Wschodniej w obliczu zagrożeń płynących ze strony Federacji Rosyjskiej (FR). W artykule dokonano oceny wyzwań strategicznych jakie stoją przed Organizacją Traktatu Północnoatlantyckiego (NATO) oraz wskazano na pożądane kierunki adaptacji NATO do zmieniających się uwarunkowań bezpieczeństwa międzynarodowego, szczególnie w odniesieniu do obszaru Europy Wschodniej. W artykule postawiono tezę, że politykę FR zmierza do rewizji ładu międzynarodowego ustanowionego po zakończeniu zimnej wojny i odbudowy przez nią własnej strefy wpływów. W środowisku bezpieczeństwa euroatlantyckiego powstają dylematy związane z planami przesuwania wojsk NATO na wschodni obszar odpowiedzialności traktatowej. Nie wiadomo jaką będzie reakcja Rosji, jeśli na terenie Polski powstaną stałe bazy wojsk amerykańskich. Na tym etapie możemy przypuszczać, że być może Rosja otworzy trzy lub więcej nowych baz podobnych do tych w Polsce, a być może pójdzie w kierunku dalszej militaryzacji obwodu Kaliningradzkiego i Białorusi. Niemniej, przeprowadzone badania wskazują, że przystąpienie państw Europy Wschodniej do Sojuszu Północnoatlantyckiego miało zasadnicze znaczenie dla bezpieczeństwa regionu. NATO obecnie stało się jednym z najważniejszych determinantów poczucia pewności w sferze militarnej i politycznej.

Słowa kluczowe: bezpieczeństwo, Europa Wschodnia, Federacja Rosyjska, NATO, zagrożenia.

Wraz z upadkiem starego ładu międzynarodowego związanego z dwubiegunowym podziałem świata na osi Zachód–Wschód oraz Jesienią Ludów, która zapoczątkowała w latach 1989-1991 rewolucyjne przemiany w środowisku bezpieczeństwa europejskiego, powstała niezagospodarowana przestrzeń w Europie Wschodniej. Transformacje ustrojowe w państwach byłego bloku wschodniego, wydarzenia takie jak likwidacja struktur Rady Wzajemnej Pomocy Gospodarczej, Układu Warszawskiego, rozpad Związku

Socjalistycznych Republik Radzieckich skutkowało powstaniem nowych wyzwań, zagrożeń i szans dla bezpieczeństwa całej Europy (Orzelska-Stączek, 2013, s. 113-114).

Oslabiona Rosja i dominująca w tym czasie pozycja Stanów Zjednoczonych we wszystkich sferach działalności i aktywności w stosunkach międzynarodowych doprowadziły do próby asymilacji narodów Europy Wschodniej ze strukturami najpotężniejszego i najbardziej wpływowego w tym rejonie strategicznym sojuszu polityczno-militarnego NATO. Działania podjęte przez państwa Europy Środkowo-Wschodniej (Polska, Węgry, Czechy) w celu przystąpienia do struktur Paktu Północnoatlantyckiego oraz ewolucja dokonująca się w systemie bezpieczeństwa międzynarodowego ostatecznie doprowadziły do zamian środowiska bezpieczeństwa w Europie. Po upadku wizji świata dwubiegunowego, na początku lat dziewięćdziesiątych ukształtował się nowy ład z dominującą pozycją Stanów Zjednoczonych.

Za kluczowy moment dla bezpieczeństwa euroatlantyckiego w XXI wieku dla obszaru Europy Wschodniej i szerzej – dla bezpieczeństwa euroatlantyckiego - uznać należy rosyjską aneksję Krymu w 2014 roku. Nieprawne zajęcie tego terenu stanowiło dla Federacji Rosyjskiej swoisty sprawdzian, w jakim zakresie i w jakim przedziale czasowym nastąpi - lub nie - reakcja Zachodu. Z perspektywy czasu wiemy, że reakcja taka *de facto* i *de iure* nie nastąpiła. Co więcej, władze Federacji Rosyjskiej podejmują dalsze agresywne i ekspansywne kroki w sferach militarnej, politycznej i ekonomicznej, mające na celu bezpośrednie zwiększenie swojej strefy wpływu oraz testują granice, do jakich mogą się posunąć nie wzbudzając reakcji Zachodu (Banasik, 2019a, s. 114-124). W szczególności wymienić tu można wywieranie nacisków na kraje postsowieckie, zwłaszcza Ukrainę i Białoruś, a także Bułgarię (ograniczenie dostaw gazu do członka NATO i Unii Europejskiej (UE)), jak i kraje bałtyckie.

W sferze wojskowej najbardziej widoczne są działania wobec Ukrainy. Są one zarówno zakamuflowane, jak udział wojsk rosyjskich w walkach w tak zwanej Donieckiej Republice Ludowej i Ługańskiej Republice Ludowej, jak i otwarte np. blokada ukraińskich jednostek morskich przede wszystkim w Cieśninie Kerczeńskiej. Armia rosyjska przygotowuje się do przyszłych konfliktów także wewnątrz kraju (Политаев, s. 1-3). W 2018 roku odbyły się ogromne manewry, w których udział wzięło około trzystu tysięcy żołnierzy. Tworzone są nowe jednostki wojskowe, w tym powietrzno-desantowe. W ramach ćwiczeń symuluje się ataki nuklearne w tym na Stany Zjednoczone (Χολοα, s. 1-3). Zdolności bojowe w tym zakresie zwiększyły się poprzez przyjęcie przez Rosję na uzbrojenie dwóch okrętów podwodnych „Boriej” wyposażonych w pociski balistyczne. Rosja testuje odporność sił NATO również w powietrzu, na przykład zbliżając się na niebezpiecznie bliską odległość do samolotów Sojuszu (Некало, s. 4).

Na podstawie przedstawionej sytuacji określić można główny problem badawczy artykułu, sformułowany w postaci pytania: *Czy i w jakim stopniu poziom bezpieczeństwa państw regionu Europy Wschodniej jest uwarunkowany ich przynależnością do struktur NATO?* Na tak sformułowany główny problem składają się następujące szczegółowe problemy badawcze: 1. *Jaki charakter rozbieżności występuje pomiędzy państwami członkowskimi NATO?* 2. *Jak zdiagnozować możemy wydolność NATO wobec zagrożeń płynących ze strony FR dla Europy Wschodniej?* 3. *Jak ocenić można rolę wschodniej flanki NATO w systemie bezpieczeństwa państw Europy Wschodniej?* Celem artykułu jest diagnoza i analiza roli NATO w kształtowaniu systemu bezpieczeństwa Europy Wschodniej. W procesie badawczym zastosowano ogólne metody poznania naukowego, głównie analizę i krytykę literatury.

Rozbieżności występujące między państwami członkowskimi NATO

Sojusz Północnoatlantycki tworzy obecnie 29 państw. Liczebność organizacji i rozbieżności interesów państw ją tworzących mają wpływ na powolne i nieuniknione narastanie kryzysu w stosunkach między państwami członkowskimi NATO, co z kolei przekłada się na przyszłość sojuszu. Państwa Europy Zachodniej zmieniają swoje stanowisko wobec nowych wyzwań i zagrożeń dla bezpieczeństwa międzynarodowego, m.in. co do twardej postawy wobec polityki Federacji Rosyjskiej oraz marginalizują obawy Europy Wschodniej, związane z agresywną i niebezpieczną polityką Rosji, odbudowującej obszar wpływów w tym regionie geopolitycznym. Rozbieżności w podejściu do nowego środowiska bezpieczeństwa międzynarodowego są doskonale widoczne chociażby w różnicach kosztów ponoszonych na rozbudowę sił NATO (Jakubczak, 2014, s. 44-46).

Niekorzystne dla interesów średnich i małych państw regionu jest zacieśnianie współpracy pomiędzy Unią Europejską a Rosją w związku z dokonującą się ekspansją gospodarczą Unii na rynki wschodnie, w szczególności w Rosji. Interesy gospodarcze państw Europy Zachodniej powodują destruktywny wpływ na bezpieczeństwo Europy Wschodniej, problemem staje się instrumentalne pominięcie w tym wypadku racji stanu niemalże wszystkich państw byłego bloku wschodniego. Przykładem mogą być tu Niemcy, które postrzegają Federację Rosyjską przede wszystkim przez pryzmat potencjalnego rynku zbytu oraz swoistego elewatora umacniającego ich pozycję w środowisku międzynarodowym na płaszczyźnie politycznej i gospodarczej. Kraje starej unii powoli podążają w kierunku wyznaczonym przez Niemcy, co skutkuje głębokim podziałem w UE, czego wyrazem jest chociażby podział Unii na organizacje dwóch prędkości. Europa Wschodnia musi zatem liczyć na własne siły bądź na pomoc współczesnego hegemonu, jakim są Stany Zjednoczone. Zjawiska te powodują znaczny rozdźwięk w Sojuszu Północnoatlantyckim, który stanowić może przyczynek do dezorganizacji środowiska bezpieczeństwa Europy Wschodniej.

Problemem sojuszu jest także brak zgodności co do sposobu rozwiązania konfliktu na Ukrainie oraz destabilizacja tego kraju pod względem gospodarczym i politycznym. Państwa Europy Wschodniej widząc w tej wojnie domowej prelude do ekspansji rosyjskiej na państwa byłego bloku wschodniego, próbują podjąć działania umacniające wschodnią flankę sojuszu. Rozwiązania tego problemu upatrują w amerykańskiej obecności wojskowej na swoim terytorium¹. Ponadto należy mieć świadomość, że nadal obowiązują dokumenty dotyczące postanowień w stosunku do krajów Europy Wschodniej, jak chociażby układ NATO-Rosja ratyfikowany w Paryżu w 1997 roku, wykluczający możliwość stacjonowania znacznych stałych sił Sojuszu na terenie państw byłego Układu Warszawskiego. Nasuwa się więc obawa, że amerykańska obecność spowodować może jeszcze większą eskalację konfliktu (Banasik, 2019b, s. 232).²

Rządy większości państw Europy Wschodniej wskazują w swoich dokumentach strategicznych na zasadniczą rolę NATO w kształtowaniu ich bezpieczeństwa. W warstwie deklaratywnej kraje Europy Wschodniej są zasadniczo zgodne co do konieczności utrzymania silnych więzi transatlantyckich, intensyfikowania działań na rzecz zjednoczenia Europy, a także dalszego rozwoju relacji z USA.³

¹ <http://www.bbn.gov.pl/download/1/15754/TraktatPolnocnoatlantycki.pdf> (dostęp: 01.12.2019 r.)

² Przyjęcie i podpisanie w 1997 roku aktu założycielskiego NATO-Rosja o wzajemnych stosunkach współpracy i bezpieczeństwa między NATO a FR było wynikiem konsensusu w sprawie przyszłego porządku bezpieczeństwa w Europie. Państwa Zachodu zapewniały Rosję, że rozszerzenie NATO nie zagrazi jej bezpieczeństwu. Przekonywały, że NATO nie ma zamiarów rozmieszczania w nowych państwach członkowskich broni nuklearnej. Ustępstwa NATO w zakresie renegocjacji Traktatu o konwencjonalnych siłach zbrojnych w Europie z 19 listopada 1990 roku doprowadziły do zwiększenia potencjału jego sił kontynentalnych w sąsiedztwie Rosji. Dążono do zbudowania trwałego pokoju, bez rywalizacji między głównymi potęgami i bez prób powiększenia stref wpływów. Porozumienie pomiędzy NATO a Rosją o nierozmieszczaniu na terytorium nowo przyjętych do Sojuszu państw stałych sił ma charakter polityczny. Od tamtej pory nie stworzono jednak wiążącej definicji takich sił, nie określono ich wielkości ani wyposażenia, jakim mogłyby dysponować. Z tego powodu trudno jest więc dziś mówić o łamaniu przez NATO tego porozumienia. Sojusz, pomimo agresywnego zachowania Rosji po 2014 roku i pogwałcenia prawa międzynarodowego nie zrezygnował z respektowania zapisów porozumienia.

³ http://www.kaitseministeerium.ee/sites/default/files/elfinder/article_files/national_defence_strategy.pdf (dostęp: 01.12.2019 r.);
http://www.mod.gov.lv/Par_aizsardzibas_nozari/Politikas_planosana/Koncepcijas/~media/AM/Par_aizsardzibas_nozari/Plani,%20konceptijas/2012_va_EN.ashx (dostęp: 01.12.2019 r.);
<https://2010-2014.kormany.hu/download/4/32/b0000/National%20Security%20Strategy.pdf> (dostęp: 01.12.2019 r.).

Z perspektywy państw Europy Wschodniej Federacja Rosyjska postrzegana jest jako kraj prowadzący politykę na dwóch poziomach: 1. poziom globalny, który zasadniczo dąży do utrzymania *status quo* w układzie stosunków międzynarodowych, 2. poziom regionalny na którym Rosja podejmuje działania w charakterze mocarstwa dążącego do zrewidowania istniejącego układu sił. Realizując politykę umocnienia swej pozycji międzynarodowej, zabezpieczania własnych interesów i zatrzymania postępującej transatlantyckiej orientacji państw Europy Wschodniej, FR używa szerokiej gamy instrumentów oddziaływania, zarówno o charakterze militarnym, jaki i niemilitarnym. Z przykładami tego typu działań mieliśmy do czynienia w nieodległej perspektywie czasowej, jak chociażby wojna z Gruzją (2008), rosyjsko-białoruskie manewry Zapad 2009. FR konsekwentnie zwiększa wydatki związane z przemysłem zbrojeniowym, podczas gdy analogiczne sumy przeznaczane na ten cel w Europie Wschodniej czy w Niemczech pozostają na stałym poziomie.

Państwa, dla których Federacja Rosyjska stanowi najpoważniejsze zagrożenie (m.in. Polska, państwa bałtyckie, Rumunia) dążą do zapewnienia wydolnej obrony tego obszaru przez wojska NATO. Jednak w ocenie pozostałych sojuszników (m.in. Francji, Niemiec i krajów południa Europy) wzmocnienie obecności wojsk NATO na tym terenie jest niepotrzebne, przede wszystkim z powodu wysokich kosztów, a także zadrażniania stosunków z Rosją. W ich ocenie do odstraszenia Rosji wystarczą działania NATO o mniej sprecyzowanym charakterze. Ponadto kraje te zainteresowane są przede wszystkim normalizacją stosunków z Moskwą na zasadach dialogu i skupieniem większej uwagi na flance południowej (Cziomer, 2015, s. 102)⁴. Niemniej obrona wschodniej flanki pełni niezmiernie ważną rolę we współczesnym systemie obrony euroatlantyckiej. Jej wzmocnienie należy rozpatrywać przede wszystkim w kontekście zagrożeń militarnych i hybrydowych ze strony Federacji Rosyjskiej. W warstwie deklaratywnej i decyzyjnej Donald Trump realizuje politykę zwiększenia wydatków przeznaczanych na wzmocnienie obronności wschodniej flanki NATO: *Chcemy wzmocnić odstraszenie poprzez zwiększoną obecność sił lądowych i poprawę wspólnych zdolności bojowych z sojusznikami.*⁵

W obecnej sytuacji politycznej i erze globalizacji najlepszym rozwiązaniem dla zapewnienia bezpieczeństwa militarnego państw opisywanego regionu jest ich dalsza kooperacja i obecność w strukturach Sojuszu Północnoatlantyckiego szczególnie we współpracy z Amerykanami oraz budowie wspólnej zdecydowanej postawy wobec wyzwań i zagrożeń, w tym też tych o charakterze hybrydowym (Banasik, 2017).

⁴ *Ameryka się zbroi. Wielkie wydatki, także w Europie*, <http://www.fronda.pl/a/ameryka-sie-zbroi-wielkie-wydatki-takze-w-europie,106494.html> (dostęp: 01.12.2019 r.)

Wydolność NATO wobec zagrożeń Europy Wschodniej płynących ze strony Federacji Rosyjskiej

Powaznym problemem dla FR w relacjach z NATO jest stopniowa ekspansja terytorialna sojuszu na wschód. Przynależność państw regionu Europy Wschodniej do NATO jest jednym z najważniejszych determinantów ich bezpieczeństwa. Zapewniona przez organizację gwarancja pomocy zaznaczona została w artykule piątym Traktatu Północnoatlantyckiego, który brzmi: *Strony zgadzają się, że zbrojna napaść na jedną lub więcej z nich w Europie lub Ameryce Północnej będzie uznana za napaść przeciwko nim wszystkim i dlatego zgadzają się, że jeżeli taka zbrojna napaść nastąpi, to każda z nich, w ramach wykonywania prawa do indywidualnej lub zbiorowej samoobrony, uznanego na mocy artykułu 51 Karty Narodów Zjednoczonych, udzieli pomocy Stronie lub Stronom napadniętym, podejmując niezwłocznie, samodzielnie jak i w porozumieniu z innymi Stronami, działania, jakie uzna za konieczne, łącznie z użyciem siły zbrojnej, w celu przywrócenia i utrzymania bezpieczeństwa obszaru północnoatlantyckiego*⁶.

Zapis ten bez wątplenia stanowi jedną z podstaw zabezpieczenia interesów narodowych państw obszaru Europy Wschodniej, błędem byłoby jednak postrzeganie go w kategoriach *ultima ratio*. Na ocenę taką składają się m.in. coraz głębsze podziały występujące między członkami sojuszu którzy, nie zawsze i nie w każdej sytuacji zajmują zbieżne stanowisko, szczególnie w dziedzinie ekonomii i polityki poszczególnych państw (*vide* chociażby *casus* Turcji i Grecji). Konsekwencją takiej oceny jest przekonanie, że w tworzeniu wydolnego systemu bezpieczeństwa nie można polegać wyłącznie na gwarancjach sojuszniczych, pomijając komponent własnego systemu obronnego, który – co oczywiste - powinien stanowić zintegrowaną część zobowiązań sojuszniczych. Zgodnie z definicją zaproponowaną przez Ryszarda Ziębę, *można ocenić, że dziś bezpieczeństwo opiera się na kompleksowym systemie zabezpieczeń, który jednak powinien być uzupełniony własnym wkładem w budowanie cywilnych i militarnych środków jego zapewniania. Wszystkie te rozwiązania zewnętrzne i krajowe powinny być powiązane z rozwojem społeczno-gospodarczym i stanowić dzięki temu zintegrowany system bezpieczeństwa* (Zięba, Zajac, 2010, s. 22).

Dlatego właśnie utrzymanie odpowiednich zdolności, adekwatnych do reakcji w sytuacji napaści zbrojnej o wysokiej intensywności i złożonej dynamice jest bardzo ważnym elementem w realizowaniu interesów zarówno państw Europy Wschodniej, jak i sojuszu. Wyrażone jest to w trzecim artykule Traktatu: *dla skuteczniejszego osiągnięcia celów niniejszego traktatu Strony, każda z osobna i wszystkie razem, poprzez stałą i skuteczną samopomoc i pomoc wzajemną, będą utrzymywały i*

⁶ <http://www.bbn.gov.pl/download/1/15754/TraktatPolnocnoatlantycki.pdf> (dostęp: 01.12.2019 r.)

rozwijają swoją indywidualną i zbiorową zdolność do odparcia zbrojnej napaści⁷. W związku z tym przynależność do NATO generuje konieczność rozwoju interoperacyjności pomiędzy państwami członkowskimi w celu stworzenia właściwej i adekwatnej gotowości do tworzenia zdolności obronnych wspartych na kooperacji międzynarodowej. By osiągnąć odpowiedni stan wspomnianej wcześniej interoperacyjności niezbędne staje się unowocześnienie i modernizacja sił zbrojnych państw regionu.

Podczas szczytu w Walii (2014 rok) ogłoszono Plan Działania na rzecz Gotowości. Deklaracja ze szczytu głosi: *W celu zapewnienia gotowości Sojuszu do sprawnego i stanowczego reagowania na nowe wyzwania dla bezpieczeństwa, zatwierdziłmy dzisiaj Plan Gotowości NATO (Readiness Action Plan). Zawiera on spójny i wszechstronny pakiet niezbędnych środków reagowania na zmiany w środowisku bezpieczeństwa na granicach NATO i na innych obszarach ważnych dla NATO. Stanowi on odpowiedź na wyzwania rzucone przez Rosję oraz ich strategiczne konsekwencje. Odpowiada on na ryzyka i zagrożenia wywodzące się z naszego południowego sąsiedztwa, z Bliskiego Wschodu i Afryki Północnej. Plan umacnia obronę kolektywną NATO. Poprawia też nasze zdolności zarządzania kryzysowego. Przyczyni się on do utrzymania NATO, jako silnego, gotowego, solidnego i odpowiednio reagującego Sojuszu zdolnego do sprostania bieżącym i przyszłym wyzwaniom, gdziekolwiek się pojawia.*⁸

Wydarzenia na Bałkanach, w Azji Środkowej i na Bliskim Wschodzie pokazały, że NATO nie może już ograniczać swoich zainteresowań do tradycyjnego obszaru euroatlantyckiego. Jednak inwazja Rosji na Półwysep Krymski oraz trwające nadal działania we wschodniej Ukrainie, a także jej prowokacyjne działania wojskowe w pobliżu granic NATO pokazały, że odstraszanie i obrona pozostają równie ważne. Siłą NATO zawsze będzie jego postawa strategiczna. Jednak jego wiarygodność wymaga zdolności i woli obrony zbiorowej swojego terytorium jako ostatecznego środka. Na szczycie NATO w Brukseli w 2018 roku ministrowie obrony NATO wsparli nową inicjatywę USA. Znana jest ona jako „4 x 30” i ma na celu tworzenie *kultury gotowości do wystawienia w krótkim terminie sił [...] gotowych do walki i [...] zdolnych do szybkiego przemieszczania się w całej Europie*⁹. Celem jest zagwarantowanie, że do roku 2020 NATO będzie miało 30 zmechanizowanych batalionów, 30 uderzeniowych eskadr lotniczych i 30 bojowych okrętów wojennych gotowych do użycia w ciągu 30 dni. W odróżnieniu od mniej jasnych celów zwiększania wydatków na obronę i osiągania zdolności uzgodnionych podczas szczytu w

⁷ <http://www.bbn.gov.pl/download/1/15754/TraktatPolnocnoatlantyczny.pdf> (dostęp: 01.12.2019 r.)

⁸ <https://www.bbn.gov.pl/pl/wydarzenia/6170,Deklaracja-koncowa-szczytu-NATO-w-Walii-z-2014-r-polskie-tlumaczenie.html> (dostęp: 01.12.2019 r.)

⁹ <https://www.nato.int/docu/review/pl/articles/2019/01/24/nato-gotowe-na-wszystko/index.html> (dostęp: 01.12.2019 r.)

Walii, ta lista celów ma terminarz realizacji mieszczący się w ramach bieżących kadencji większości rządów NATO, a zatem wprowadza pewną możliwość rozliczania z obowiązków oraz wskazuje wymierne cele. Ponadto Proces Planowania Obronnego winien być bardziej efektywny, powinien zawierać solidne gwarancje, że Naczelny Dowódca Sił Sojuszniczych w Europie będzie dysponował siłami i środkami umożliwiającymi wypełnianie nałożonych na niego zadań. To z kolei warunkuje natowski proces generowania sił, który musi być w stanie szybko zapewnić dostępność sił, bez politycznych przetargów, tak dobrze nam znanych w ostatnich latach. Co więcej, Sojusz musi rozszerzać stosunki z państwami członkowskimi i partnerskimi, aby wypracować międzysektorową strategię nawiązywania stosunków do poziomu niezbędnego do pomyślnego szerzenia stabilności poza jego granicami. Uczestnictwo w strukturach NATO istotnie podnosi zdolności obronne państw-sygnatariuszy, jednakże sam fakt przynależności do struktur, bez podjęcia wysiłku modernizacji i zwiększania potencjału obronnego poszczególnych państw jest zawodny, szczególnie wobec pojawiających się obecnie nowych form zagrożeń w środowisku międzynarodowym. Fakt przynależności do NATO daje niezaprzeczalną szansę uzyskania dostępu do najnowszych technologii wojskowych, możliwości przeprowadzenia modernizacji i zwiększenia zdolności bojowych sił zbrojnych, a także utworzenia regionalnych struktur obronnych w kooperacji z innymi państwami sojuszu, jak chociażby Skandynawia, dysponująca światowej klasy systemami obronnymi. Członkostwo w NATO powinno zostać wykorzystane do wielopłaszczyznowej współpracy państw w regionie Europy Wschodniej.

Rola wschodniej flanki NATO w zapewnieniu bezpieczeństwa w Europie Wschodniej

Termin „wschodnia flanka NATO” rozumieć należy w sensie geograficznym jako konglomerat państw usytuowanych wzdłuż wschodnich granic Paktu Północnoatlantyckiego. Terytorialnie obszar ten obejmuje państwa bałtyckie (Litwa, Łotwa, Estonia), Polska, Słowacja, Rumunia, Bułgaria, Czechy oraz Węgry. Cechami łączącymi te państwa był fakt przystąpienia do NATO po 1991 r. (tj. po rozpadzie ZSRR) oraz w kilku przypadkach (tj. Polski, Rumunii i krajów bałtyckich) posiadanie granicy lądowej z Federacją Rosyjską, co w znaczący sposób wpływało na sytuację strategiczną wspomnianych krajów.

Państwa Europy Wschodniej przez lata funkcjonujące na zasadach wasala w ramach Układu Warszawskiego dążą obecnie do wzmocnienia swego bezpieczeństwa m.in. poprzez uczestnictwo w ramach struktur NATO. Jednak w pozimnowojennym środowisku bezpieczeństwa pojawiają się nowe formy zagrożeń, podające w wątpliwość wydolność gwarancji sojuszniczych, zwłaszcza w kontekście tzw. państw granicznych, do których w większości zaliczyć możemy państwa Europy Wschodniej. W kontekście tych państw zagrożenia

owe w głównej mierze warunkowane są działalnością Federacji Rosyjskiej. Rosja poddawała i poddaje NATO poważnym testom strategicznym: od 2008 roku, kiedy podczas wojny z Gruzją dokonała zbrojnej korekty granic, i konfliktu gazowego z Ukrainą, kiedy zaatakowała bronią energetyczną wiele krajów NATO i UE.¹⁰

W kontekście bezpieczeństwa państw Europy Wschodniej szczególnie wymowny jest fakt, że NATO nie podjęło żadnych wydolnych działań, które stanowiłyby odpowiedź na wywołaną sytuację kryzysową wzdłuż swoich wschodnich granic. Jediną formą protestu stanowiła – jedynie czasowa – blokada prac Rady NATO-Rosja. W kontekście zagrożeń kreowanych przez FR warto zwrócić uwagę zarówno na nową strategię bezpieczeństwa narodowego Rosji do 2020 roku, planowane zmiany w doktrynie wojskowej, szczególnie w aspekcie użycia broni jądrowej, jak i organizację wielkich manewrów wojsk Rosji i Białorusi u granic NATO (Russia 2009; Lucas 2008).

W nowej strategii bezpieczeństwa narodowego FR przyjmuje się, że w ostatnich latach Rosja zdołała zbudować podstawy do dynamicznego rozwoju, co stanowić może punkt wyjścia do przekształcenia tego państwa w jednego z liderów w zakresie postępu technicznego, jakości życia społeczeństwa oraz znaczącego gracza w polityce międzynarodowej. Nakreślenie takich celów stojących przed FR w sposób nieunikniony prowadzi do uznania dotychczasowego hegemonu polityki globalnej, Stanów Zjednoczonych, za głównego rywala i szczególne źródło zagrożeń dla rosyjskich interesów (Schroder 2009).¹¹ Diagnozując trudności, które występować mogą w realizacji celów strategicznych przez FR wskazuje się na próby uciekania się do jednostronnych siłowych rozstrzygnięć na arenie międzynarodowej, których autorem mają być Stany Zjednoczone. Główne pola konkurencji pomiędzy tymi krajami koncentrują się na:

1. uzyskaniu dominującej przewagi militarnej (zwłaszcza nuklearnej, poprzez rozwijanie wysokotechnologicznych środków walki zbrojnej, strategicznych broni nienuklearnych, jednostronnej rozbudowie globalnego systemu obrony przeciwrakietowej),
2. militaryzacji kosmosu.

Podobne uwagi dokument ten formułuje w stosunku do NATO, podkreślając niewydolność systemu bezpieczeństwa opartego wyłącznie na strukturach tej organizacji dla architektury bezpieczeństwa w obszarze

¹⁰ *The Russian Ukrainian gas war*, EASTWEEK, OSW, 7.01.2009 r. *The Russian – Ukrainian gas conflict*, Russian Analytical Digest, 20 January 2009. Богдан Цырдя, *Русско-украинская (американская) газовая война*, REGNUM, 16 января 2009, <http://www.inosmi.ru/translation/246734.html> (dostęp: 01.12.2019 r.)

¹¹ СТРАТЕГИЯ национальной безопасности Российской Федерации до 2020 года, <http://www.scrf.gov.ru/documents/99.html> (dostęp: 01.12.2019).

euroatlantyckim. Jako szczególnie groźną wskazuje się rozbudowę infrastruktury wojskowej sojuszu w pobliżu granic Federacji Rosyjskiej i podejmowane próby globalizacji jego funkcji, co pozostaje w niezgodzie z prawem międzynarodowym.

Stany Zjednoczone od 2014 roku stale zwiększają obecność wojskową w Europie, przede wszystkim na zasadzie rotacyjnej. Podczas spotkania prezydenta Andrzeja Dudy z Donaldem Trumpem 18.09.2018 roku strona polska zaproponowała budowę stałej bazy USA w Polsce, uzasadniając to uwarunkowaniami strategicznymi. Planowane utworzenie takiej bazy wojskowej miałyby duże znaczenie geopolityczne dla Polski i jej stosunków dwustronnych z USA oraz mogłoby doprowadzić do pozytywnej zmiany w Europie Wschodniej poprzez wzmocnienie jej bezpieczeństwa. Warto zauważyć, że idea stałej amerykańskiej bazy wojskowej w Polsce znajduje swoje poparcie w takich krajach jak Litwa, Łotwa, Estonia, Rumunia i Ukraina – czyli państwach najbardziej narażonych na rosyjską agresję wojskową. Pozostaje otwartym pytaniem, jak na realizację tych planów zareagowałaby Federacja Rosyjska.

Problem obronności krajów wschodniej flanki NATO długo pozostawał na marginesie zagadnień bezpieczeństwa euroatlantyckiego, stan ten nie uległ zmianie nawet po rosyjskiej agresji na Gruzję w 2008 roku. Dopiero aneksja Krymu i rosyjska agresja w Donbasie, a co za tym idzie coraz większa nieprzewidywalność dalszych agresywnych działań Rosji zmusiła kraje NATO do głębszej refleksji w tym zakresie. Efektem tego procesu był powrót do regionalnych inicjatyw bezpieczeństwa (Rogozińska, 2019, s. 313-322), a także konkretne deklaracje polityczne. Decyzje NATO ze szczytu w Walii (Newport), który miał miejsce kilka miesięcy po nieprawnej aneksji Krymu, 4-5 września 2014 roku przede wszystkim miały na celu zagwarantowanie *expressis verbis* sojuszniczej solidarności wszystkim państwom Europy Wschodniej. W warstwie deklaratywnej spotkanie miało poważną wymowę, było najważniejszym zebraniem Rady Północnoatlantyckiej na szczelbu głów państw i szefów rządów od momentu przystąpienia Polski do NATO. *De facto* jednak obecność wojskowa Sojuszu na wschodniej flance nie miała większej wartości bojowej: zakładano rotacyjną ćwiczebną i szkoleniową obecność małych oddziałów sojuszniczych wielkości kompanii (ok. 150 żołnierzy), a także zwiększony udział w ćwiczeniach sił lądowych, powietrznych i morskich głównie w Polsce, państwach bałtyckich oraz Rumunii. Ponieważ NATO nie wyraziło zgody na zwiększoną obecność wojskową na wschodniej flance, główne działania skupiły się na reformie natowskich sił wsparcia – tzw. Sił Odpowiedzi NATO (NRF), a w ich ramach Sił Bardzo Wysokiej Gotowości (VJTF) wielkości brygady (ok. 5 tys. żołnierzy).

Kolejnym konkretnym posunięciem były ustalenia szczytu NATO w Warszawie z lipca 2016 roku oraz podjęcie decyzji o rozmieszczeniu w krajach „wschodniej flanki” żołnierzy w ramach wielonarodowościowych batalionowych

grup bojowych w Polsce, na Litwie, Łotwie i w Estonii. Za przełomowy moment wzmacniający bezpieczeństwo wschodniej flanki NATO uznać należy porozumienie, na mocy którego USA, Kanada, Niemcy, Wielka Brytania, Litwa, Łotwa, Estonia i Polska podpisały w Brukseli, na spotkaniu ministrów obrony państw NATO, wspólną deklarację na temat obecności NATO na flance wschodniej. Potwierdzono w niej osiągnięcie gotowości przez cztery grupy bojowe NATO, stacjonujące w Polsce i państwach bałtyckich, co stanowiło odpowiedź na agresywne działania Rosji, w tym prowokacyjną aktywność wojenną na peryferiach terytorium NATO. Decyzje szczytu NATO w Warszawie są przełomowe w tym znaczeniu, że stanowią zmianę polityki wzmacniania wschodniej flanki Sojuszu. NATO przechodzi od polityki reasekuracji sojuszników – postanowienia szczytu w Walii w 2014 roku - do realnego odstraszenia Rosji. Fakt ten uznać możemy za doniosły, biorąc pod uwagę różnice w istocie wyzwań i zagrożeń pomiędzy państwami południowej i wschodniej flanki NATO oraz rozbieżności między sojusznikami w kształtowaniu polityki wobec FR. Sojusznicy wyrazili zgodę na promowaną przez USA Inicjatywę Gotowości NATO (tzw. 30x40) zgodnie z którą do 2020 roku państwa NATO powinny być zdolne do użycia w ciągu 30 dni: 30 dużych okrętów bojowych, 30 ciężkich lub średnich batalionów oraz 30 bojowych eskadr lotniczych wraz z jednostkami wsparcia. Wcielenie w życie tych inicjatywy w znacznym stopniu zwiększy możliwości szybkiego reagowania NATO. Należy jednak liczyć się również z faktem, że wymogi podniesienia poziomu gotowości sił i ich utrzymania może okazać się poważnym wyzwaniem dla wielu członków NATO w związku z koniecznością poniesienia zwiększonych nakładów finansowych.¹²

Wnioski

Przeprowadzone badania wskazują, że przystąpienie państw Europy Wschodniej do Sojuszu Północnoatlantyckiego miało zasadniczy wpływ na bezpieczeństwo regionu. NATO obecnie stało się jednym z najważniejszych determinantów poczucia pewności w sferze militarnej i politycznej tego obszaru dzięki gwarancjom, które oferuje. Akcesja do sojuszu miała kluczowe znaczenie

¹² Wieloletnie koszty związane z budżetem obronnym przełożyły się na poważne braki, m.in. w wyposażeniu i wyszkoleniu jednostek. Wpływało to niejednokrotnie na problemy w skompletowaniu NRF, zwłaszcza w połączeniu z dużym zaangażowaniem operacyjnym części państwa członkowskich. Jednocześnie nawet pełne wdrożenie owej inicjatywy powinno być uzupełnione dalszymi inwestycjami w szersze spektrum sił, tak by NATO było w stanie prowadzić operacje obrony zbiorowej w kilku regionach oraz reagować na kryzysy poza swoim terytorium. Przewaga Rosji nad Sojuszem na wschodniej flance przemawia ponadto za dążeniem do skrócenia czasu reakcji jednostek w ramach inicjatywy do poziomu znacznie poniżej 30 dni.

Za: <http://www.pism.pl/publikacje/biuletyn/nr-125-1698> (dostęp: 01.12.2019 r.)

w związku z poprawą kwestii obronności oraz eliminowaniu pewnych zagrożeń wynikających z współczesnego środowiska ogólnoświatowego. Pozycja państw Europy Wschodniej na arenie międzynarodowej może istotnie wzrosnąć. Umieszczenie na równych zasadach między najsilniejszymi państwami regionu europejskiego, otoczenie opieką nowoczesnego międzynarodowego mechanizmu ochrony państw regionu może przelożyć się na pozycję silnego, szanowanego gracza (Cziomer, 2015, s. 102). Region, jako posiadacz gwarancji politycznych i będąca częścią systemu obrony zbiorowej, posiada bardzo duże szanse rozwoju.

Środowisko bezpieczeństwa krajów Europy Wschodniej jest ściśle uzależnione od kształtu ładu globalnego. Obszar ten nie sytuuje się wśród głównych graczy na arenie międzynarodowej, ale posiada wystarczającą siłę, aby odcisnąć swoje piętno na kształtowaniu się nowego ładu. W kontekście omawianej problematyki należy jednak zauważyć, że współpraca krajów Europy Wschodniej w dziedzinie bezpieczeństwa ma charakter doraźny, a pomimo podejmowanych prób, nie udało im się wytworzyć mocnego lobby na scenie międzynarodowej (Rogozińska, 2019b, s. 106). Wśród głównych czynników hamujących rozwój współpracy w Europie Wschodniej wymienić należy doraźne interesy narodowe. Rozbieżności są wynikiem przede wszystkim różnic w ocenie szans i zagrożeń wynikających ze zmian w bezpieczeństwie euroatlantyckim oraz trudności w określenie wspólnych, długofalowych celów, co utrudnia podejmowanie spójnych działań. Członkostwo w NATO w istotny sposób wzmacnia narodowe zdolności obronne państw Europy Wschodniej, jednakże samo uczestnictwo w Sojuszu, bez wielkiego narodowego wysiłku modernizacji i zwiększania potencjału obronnego jest złudne, zwłaszcza wobec możliwych zmian w samym Pakcie i międzynarodowym środowisku bezpieczeństwa.

Literatura

- Banasik, M., 2019a, *Interesy i cele Federacji Rosyjskiej oraz ich konsekwencje dla bezpieczeństwa międzynarodowego*, [w:] M. Banasik (red.), *Polityka Federacji Rosyjskiej i jej konsekwencje dla bezpieczeństwa międzynarodowego*, Difin, s. 114-124.
- Banasik, M., 2019b, *Zagrożenia Federacji Rosyjskiej i euroatlantycka perspektywa bezpieczeństwa*, Difin, Warszawa.
- Banasik, M., 2017, *Wojna hybrydowa i jej konsekwencje dla bezpieczeństwa euroatlantyckiego*, Difin, Warszawa.
- Baziur, G., 2018, *Trójmorze jako koncepcja bezpieczeństwa i rozwoju ekonomicznego Europy Wschodniej*, *Przegląd Geopolityczny*, 23, s. 24-38.

- Cziomer, E. (red.), 2015, *Polityka zagraniczna i bezpieczeństwa Polski po 1989 roku*, Kraków.
- Jakubczak, R., Czy konieczna aktywność NATO w Europie, „Ante-Portas – Studia nad Bezpieczeństwem”, 1(3), s. 43-62.
- Lucas, E., 2008, *Nowa zimna wojna. Jak Kreml zagraża Rosji i Zachodowi*, DW REBIS, Poznań.
- Madej, M., 2009, *NATO after the Georgian Conflict: A New Course or Business as Usual?*, PISM Strategic Files, January.
- Orzelska-Stączek, A., 2013, *Bezpieczeństwo Europy Środkowo-Wschodniej w perspektywie ładu globalnego*, [w:] J. Fiszer i P. Olszewski (red.), *System euroatlantycki w wielobiegunowym łańdźcie międzynarodowym*, Elipsa, Warszawa, s. 113-138.
- Rogała-Lewicki, A., 2017, *Integracja europejskiego przemysłu obronnego*, Przegląd Geopolityczny, 19, s. 142-161.
- Rogozińska, A., 2019a, *Dzielniaćka Bukaresztańska i Idea Trójmorza jako inicjatywy wzmacniające bezpieczeństwo Europy Środkowo-Wschodniej*, [w:] M. Banasik (red.), *Polityka Federacji Rosyjskiej i jej konsekwencje dla bezpieczeństwa międzynarodowego*, Difin, Warszawa, s. 313-322.
- Rogozińska, A., 2019b, *Concepts of the regionalization of Central Eastern Europe as a Response to Threats posed by Russian Federation. Casus of the Visegrad Group*, [w:] M. Banasik, P. Gawliczek, A. Rogozińska (red.), *Security and Russian threats*, Uniwersytet Jana Kochanowskiego, Piotrków Tybunalski, s. 105-124.
- Russia: a new confrontation?*, Tenth Report of Session 2008–09, 2009, House of Commons, Defence Committee, London, July.
- Schroder, H., 2009, *Russia's National Security Strategy to 2020*, „Russian Analytical Digest”, 62, 18 June.
- Wasiuta, S., 2016, *Rola NATO w zapewnieniu bezpieczeństwa energetycznego*, Przegląd Geopolityczny, 16, s. 87-108.
- Wilczyński, P. L., 2017, *Miejsca potencjalnych konfliktów etnicznych w Europie*, Przegląd Geopolityczny, 20, s. 28-52.
- Wilczyński, P. L., 2017, *Problematyka bezpieczeństwa we współczesnym dyskursie eksperckim w Polsce*, Przegląd Geopolityczny, 21, s. 48-66.
- Wilczyński, P. L., Adamczyk, N., 2018, *Sily zbrojne Unii Europejskiej*, Przegląd Geopolityczny, 23, s. 100-122.
- Zapałowski, A., 2019, *Ukraina jako strefa buforowa Rosji*, Przegląd Geopolityczny, 30, s. 9-28.
- Zięba, R., Zajac, J., 2010, *Budowa zintegrowanego systemu bezpieczeństwa narodowego Polski – Ekspertyza*, Warszawa.
- Некало О., *Приказано блокировать и уничтожить*. Во славу Родины, 192, s. 1-4.
- Политаев, А., *Действуя плечом к плечу*. Во славу Родины, 187, s. 1-3.

СТРАТЕГИЯ национальной безопасности Российской Федерации до 2020 года, <http://www.scrf.gov.ru/documents/99.html> (dostęp: 1.12.2019) .
Холод, А., 2019, «Неушимое братство - 2018»: Миссия выполнена. Во славу Родины, 207, s. 1-3.

The role of NATO in shaping the security system of Eastern Europe

The aim of the article is to assess the security of Eastern European countries in the aspect of threats coming from Russia. The article assesses the strategic challenges facing NATO and indicates the desired directions for NATO's adaptation to changing international conditions. The thesis is aimed at demonstrating that Russia's imperial policy aims to revise the international order established after the end of the Cold War and to rebuild its sphere of influence. The importance of NATO is strictly dependent on the development of relations between the US and their European allies, as well as on the balance of power elsewhere in the world. The accession of some Central and Eastern European countries to the Alliance has become a very important factor affecting their security. It strengthened their position in relations with other countries, in particular with Russia, and also contributed to reducing tensions in bilateral relations (e.g. between Hungary and Slovakia, Hungary and Romania, as well as Poland and Lithuania), playing a stabilizing and preventive role. The conducted research indicates that the accession of Central and Eastern European countries to the North Atlantic Alliance had a huge impact on the security of the region. NATO has now become one of the most important determinants of confidence in the military and political sphere thanks to the guarantees that it guarantees and through the interests pursued by them.

Key words: security, Eastern Europe, Russian Federation, NATO, threats.